

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10629913>

Раджабов Закир Нармуратович

асс. Самарканд давлат тиббиёт университети

"Тарбия таълимдан устун туради. Инсонни тарбия вояга етказади".

Г. Спенсер

Аннотация: мақолада жисмоний маданият фанининг таълим тизимидаги ўрни ва аҳамияти, уни ўқитиш орқали шахсни нафақат жисмоний жиҳатдан балким ҳар томонлама баркамол этиб тарбиялашга йўналтирилган функциялари ёритиб беришга қаратилган.

Калитли сўзлар: жисмоний маданият, таълим тизими, таълим тури, фан, ўқитиш, жамият, шахс, баркамол инсон, тарбия, умуминсоний ғоялар.

Жисмоний тарбия деганда энг аввало инсон танасининг анатомик тузилиши, аъзоларнинг шаклланиши, ривожланиши ва ҳаракат фаолиятларни (физиологик) бажариш даражалари тушунилади. Уларни табиий ҳаракат малакалар ва махсус машқлар билан тарбиялаш, сақлаш ва ўстириш бадан тарбия тушунчасини билдиради.

Тарихан ҳамма даврларда ҳам жамиятда таълим –тарбия масаласи энг долзарб масала бўлган ва бугунги кунда ҳам бу масала бош масалалардан бири ҳисобланади. Чунки жамият аъзоларининг таълим –тарбия кўрганлиги жамиятнинг ўз давридаги бутун бир мавжудлигини яъни унинг тарақиётини, турмуш фаровонлигини, маърифати ва маънавиятини, иқтисодий барқарорлигини, жамият аъзоларининг ўзаро ҳамкорлигини, дунёда тинчликни сақлашни, инсон омилига боғлиқ бўлмаган турли муаммоларни биргаликда ечимини топишни ҳал этувчи кучи бўлиб ҳисобланади.

Шундай беқиёс тизимнинг таркибий қисми бўлган жисмоний маданият жамият аъзоларининг ҳар томонлама баркамоллигини ва фаоллигини таъминлашда ўзига хос хизмат қилади. Буни инобатга олган ҳолда мамлакатимизда жисмоний маданиятга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Таълим тизимида жисмоний маданият ўқув фани сифатида ўқитилади ва бу фаннинг ўзига хос мақсад вазифалари бор. Жисмоний маданият фанининг мақсади этиб шахсни жисмоний камолотга эриштириш, ҳар томонлама баркамол этиб тарбиялаш, уларни ҳуқуқий демократик давлатнинг фаол иштирокчиларига, ижодий меҳнат килишга ва Ватан муудофасига тайёрлашдан иборат деб белгиланган. Бу мақсадга эришиш учун албатта жисмоний маданият фанини тармоқларга бўлиб ўрганиш, илмий тадқиқ этиш натижасида олинган

маълумотларни амалиётга жорий этиш ва ўқувчиларга ўқитиш орқали эришилади. Шу орқали жамият аъзоларининг жисмоний маданиятга доир билим кўникма ва малакалари ривожланиб боради.

2020-йилнинг 24- январида Ўзбекистон Республикаси президентининг “Ўзбекистон Республикасида жисмоний тарбия ва спортни янада такомиллаштириш ва оммалаштириш тўғрисида” ги фармони қабул қилинди. Ушбу фармонинг асосий мақсади этиб мамлакатда юксак маданиятга эга бўлган ҳар томонлама етук ҳамда жисмонан соғлом инсонни шакиллантириш мақсадида аҳолининг жисмоний тарбия ва спорт соҳасидаги малака ва билимларини орттиришга қаратилган устувор йўналишларини белгилаш, иқтидорли спортчиларни танлаб олиш жараёнига инновацион шакиллар ва усулларни жорий этиш белгиланган. Фармонга кўра таълим тизимининг барча буғунларида спорт иншоотларини кўпайтириш, ўқувчи ва талабалар орасида мунтазам равишда турли спорт мусобоқаларини ташкил этиш ва ўтказишни такомиллаштириш орқали жисмоний маданиятни оммалаштириш масаласи қўйилган. Бу ўз ўзидан таълим тизими жисмоний маданиятини такомиллаштиришнинг ҳуқуқий асосларини ва имкониятларини ошганлигидан шунингдек соҳа мутасаддиларига нисбатан талабларнинг ошганлигидан далолат беради. Ушбу фармон мазмунидан кўриниб турибдики мамлакатимизда барча соҳалардаги каби жисмоний маданиятда ҳам демократик ёндошув ва умуминсоний қадриятларга асосланган ғоялар илгари сурилган.

Жисмоний маданият тарихига назар солинса баъзи даврларда ундан умуминсоний қадриятларга хос бўлмаган мақсадлар йўлида ҳам фойдаланганлар. Масалан қулдорлик даврида қулларнинг устидан ҳуқумронликни кучайтириш ва ўз ҳуқумронлигини сақлаб қолиш мақсадида қулдорларгина махсус жисмоний машқлар билан мукамал шуғулланганлар. Шунингдек баъзи даврларда агрессив хусусиятга эга давлатлар, ёки айрим жамиятлар бошқалар устидан ҳуқумрон бўлиш, босқинчилик қилиш мақсадида харбийлаштирилган жисмоний тарбия тизимини жорий этганлар. Аслида жисмоний маданиятнинг жамиятдаги мақсади факат инсонпарварликка қаратилганлигини, тарихий илмий асарларда шунингдек диний манбаларда, хусусан хадисларда ҳам ўз исботини топган.

Мутахасислар (Л.П.Матвеев, А.Д. Новиков, Б.А.Ашмарин, А.С.Холодов, Рафиев Х.Т, А.Абдуллаев, Р.Абдумаликов, в.б) томонидан берилган таърифлар, соҳага оид мавжуд луғатлар ва энциклопедиялардаги маълумотларга таяниб, жисмоний маданият умумий маданиятнинг таркибий қисми ҳисобланиб у жисмоний тарбия, спорт, спорт фаолияти, спорт мусобоқалари, жисмоний тарбия ва спорт таълими унинг воситалари, методлари, спорт иншоотлари, спорт жихозлари, жисмоний тарбия ва спорт тизими каби соҳага оид барча тушунчалар ва фаолият турларини қамраб олади деган хулосага келиш мумкин.

Шунинг учун ҳам биз мазкур масала юзасидан олиб борадиган фикр мулоҳазаларимизни жисмоний маданият атамаси орқали ёритишни лозим топдик.

Хозирги жамиятда аҳоли жисмоний маданияти тизимининг асосий буғуни бу таълим тизими жисмоний маданияти ҳисобланади. Вахоланки деярлик бутун дунёда болалар ва ёшлар амалдаги таълим тизимида ўқийди тарбияланади белгиланган босқичларни босиб ўтади ва вояга етади. Бизнинг мамлакатимизда ҳам замонавий талаблар асосидаги таълим турлари йўлга қўйилган ва болалар ва ёшларни тўлиқ қамраб олган.

Таълимнинг турлари қуйидагилардан иборат (Янги таҳрирдаги Ўзбекистон республикасининг таълим тўғрисидаги қонунига кўра 2020. 23. 09) мактабгача таълим ва тарбия, умумий ўрта ва ўрта махсус таълим, профессионал таълим, олий таълим, олий таълимдан кейинги таълим, кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш, мактабдан ташқари таълим. Хар бир таълим тури босқичи жисмоний маданияти ўзига хос мақсад ва вазифаларни амалга оширади. Жисмоний тарбиянинг мақсади одамни болалик давридан бошлаб, жисмоний камолотини шакиллантириш, саломатлигини мустаҳкамлаш ва ишчанлик қобилиятини оширишдан иборат Жисмоний маданиятнинг мақсади жамиятда соҳага оид барча йўналишларни жамият тараққиёти билан биргаликда, яъни бу дегани нафакат шахс тарбиясини, балким юқорида келтирилган соҳага оид барча йўналишларни биргаликда ривожлантириб боришдан иборат.

Таълим тизимида жисмоний маданиятнинг мақсад вазифаларини ўрганишда баъзи мамлакатларнинг тизимнинг дастлабки босқичи бўлган мактабгача ва бошлангич синфлар жисмоний тарбияси тажрибалари ўрганилди, жумладан: Россия федерациясида мактабгача ва бошлангич синфлар жисмоний маданияти қуйидаги мақсад вазифаларни амалга оширади:

-мактабгача ва кичик мактаб ёшидаги болалар жисмоний маданиятига қаратиладиган асосий жиҳатлар қуйидагилардан иборат:

-_болаларни жисмоний машқларга ва соғлом турмуш тарзига ижобий ва фаол ёндошувини шакиллантириш;

-_жисмоний маданиятга онгли равишда қизиқиши ва соғлом турмуш тарзига ижобий ёндошувини шакиллантириш;

-_дастлабки ҳаракат кўникмаларини, ҳаракатлар координациясини, қадди-қоматни тўғри тутишни, турли спорт ўйинлари ва мусобокаларида иштирок этишга интилиш, уларни ташкилотчиси бўлиш ва белгиланган тартиб қоидаларга амал қилиш одатларини шакиллантириш.

-жисмоний машқлар ва турли ўйинлар жараёнида хавфсизлик қоидаларига амал қилишга доир дастлабки тушунчаларни шакиллантириш.

Хитой халқ республикасида жисмоний тарбия тизимида мактабгача ёшдаги болаларни мактабга тайёрлашда қуйидагиларга асосий эътибор қаратилган:

- ёш хусусиятига кўра жисмоний ривожланишнинг асосий босқичи бўлган кейинги даврга тайёрлаш;

- боланинг ижтимоий сифатларини шакиллантириш (қатъиятлилик, тўғрисузлик, жавобгарлик ҳисси, ҳақиқатгўйлик, ўзаро ҳамкорлик қилиш в.б)

- жисмоний машқлар билан шуғулланишга қизиқишини ва фаол турмуш тарзини кечиришни шакиллантириш;

- зарурий ҳаракат малакаларини ривожлантириш ва хавфсизлик қоидаларига риоя қилиш бўйича дастлабки тушунчаларни бериш.

Японияда жисмоний тарбия тизимида кичик мактаб ёшидаги болалар жисмоний тарбияси қўйидаги вазифаларни бажаришини зарур деб ҳисоблайди:

- зарурий ҳаракатларни ривожлантириш ;

- аклий ривожлантириш;

- атроф муҳитга ва одамларга туғри муносабатни шакиллантириш;

- амалдаги жамоа тартиб қоидаларига қатъий амал қилишга ўргатиш.

Финляндияда мактабгача ёшдагилар жисмоний тарбиясининг асосий вазифаси:

-болаларни асосий ва зарурий ҳаракат малака, кўникмаларига мослаштириш, такомиллаштириш,

- болаларни жисмоний машқларга бўлган қизиқишларини ошириш,

- болаларда жисмоний тарбия ва спортга онгли ёндошувини шакиллантиришдан иборат.

Мамлакатимизда ҳам мактабгача ва бошлангич таълим ёшидаги болаларнинг жисмоний маданиятининг ўзига хос мақсад вазифалари мавжуд, аммо бу тизимни янада такомиллаштиришга қаратилган замонавий аниқ мақсад вазифаларини белгилаб олиш зарурати мавжуд. Чунки мамлакатимизда таълим тизими тубдан ислоҳ этилиши натижасида мактабгача ёшдаги болалар таълим тарбиясига қўйилаётган талаблар ҳам янгича бўлишини такозо этмоқда. Албатта такомиллаштирилган замонавий жисмоний маданиятни жорий этишда шу давргача орттирилган тажрибалар асосида шакиллантирилиши ва ривожлантирилиши зарур .

Таълим тизими жисмоний маданиятининг кейинги босқичларида ҳам ўзига хос мақсад вазифалари белгилаб берилган бўлиб, жисмоний тарбия узлуксиз равишда амалга оширилади. Мавжуд таълим тизими давомида жамиятда ҳар томонлама баркамол шахсни тарбиялаш мақсад қилиб олинган. Шундай экан жисмоний маданиятни ушбу тизимнинг ажралмас таркибий қисми сифатида қараш ва уни мунтазам равишда такомиллаштириб бориш зарур. Таълим тизимининг барча буғунлари жисмоний маданиятига алоҳида бир фан сифатида қараш ва унинг узвийлигини таъминлаш орқали таълим –тарбияда кўзланган мақсадга эришиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1 Ўзбекистон Республикаси президентининг “ Ўзбекистон Республикасида жисмоний тарбия ва спортни янада такомиллаштириш ва оммалаштириш чора тадбирлари тўғрисида” ги фармони. 2020- й. 24- январ.

2 Гурьев С .В Теория и методика физического воспитания с практикумом (детей дошкольного и младшего школьного возраста) учебник. Кнорус. Москва 2020 г 211 стр

3 Абдуллаев А. Хонкелдиев Ш.Х жисмоний маданият назарияси ва методикаси. Дарслик Т.: 2005 й. 245 бет

4 Абдумаликов Р. Соғлом авлод тарбиясида жисмоний тарбия ва спорт . укув – услубий кулланма Т.: 2003 й 90 бет

5 Ахмедов Ф. К. Жисмоний таълимда миллий анъаналарнинг урни. Монография 2010 й Т.: 105 бет

6 Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. Учебник. Москва. физкультура и спорт 1991 г. 345 стр